

О. В. Піменова,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ ТА РОЗВИТОК ФЕРМЕРСТВА У ХІХ—ХХІ СТОЛІТТЯХ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Досліджено розвиток фермерства у ХІХ — ХХІ століттях. Розглянуто погляди І. В. Вернадського та інших вчених на розвиток сільського господарства. Запропоновано перспективи розвитку сільськогосподарської галузі.

A development of farming in XIX — XXI century is studied. Views of I. V. Vernadsky and other scholars on a development of agriculture are considered. Transformations of development of agriculture are suggested.

Ключові слова: фермерство, земельна власність, аграрна реформа, форми господарювання, селянське господарство.

Key words: farming, landed property, land reform, patterns of economy, farm.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

У сучасних умовах питання форм власності та господарювання в системі аграрних відносин стає актуальними для українського суспільства, оскільки земля завжди була у центрі уваги як фактор виробництва, а останнім часом постали питання проведення ефективної аграрної реформи, створення ринку землі в Україні, а для цього необхідно наукове обґрунтування відносин земельної власності, селянських форм господарювання, розвитку селянського господарства та ін.

Сьогодні відбувається зменшення великих господарств і переведення значної частини землі у приватну власність селян, а тому зростає необхідність аналізу ефективності діяльності малих господарств та дослідження ведення селянського господарства в економіко-теоретичному аспекті. Тема є актуальною для дослідження перш за все своєю новизною і потребою більш детального вивчення цього питання з точки зору її теоретико-методологічного обґрунтування.

У середині ХІХ ст. коли гостро постало питання проведення аграрної реформи та відміни кріпосного права, важливу роль відіграли погляди відомого російського вченого І. В. Вернадського, який наполягав на необхідності приватної власності на землю, висловлювався на користь селянського землеволодіння і селянського господарства. Вважав, що забезпечити концентрацію виробництва може лише фермерське господарство.

На початку ХХ ст. радянський економіст О.В. Чаянов запропонував теорію "Крестьяноведение", що не відповідала поглядам марксизму, сама теорія була забороненою і не набула подальшого розвитку. Зарубіжні вчені (американські, англійські, японські, французькі, німецькі та інші) в цей же період розглядали питання селянського господарства, його закони розвитку та вплив на макроекономічну ситуацію країни, а Чаянівська теорія бралась за базову.

Сьогодні ця проблема була висвітлена в роботах таких сучасних вчених: В.Д. Базилевича, А.О. Маслова, В.Л. Осецького, Т.В. Гайдай, І.В. Назарова, Р.М. Гусейнова, І.Є. Кознова, І.У. Гусманова, І.Н. Слепнова, З.Ф. Белікова, С.К. Орловської, Г.Ю. Івлєва.

Діяльність колгоспів виявилась неефективною в 90-х роках ХХ ст., тому в Україні розпочалась аграрна реформа. Відбулось зменшення великих господарств. Зароджувались нові більш ефективні форми господарювання в аграрному секторі. З 1991 в Україні з'являються перші фермерські господарства, а вже у 1992 р. їх кількість збільшилась у 7 разів. Тривалий час окремі малі та середні приватні селянські господарства, різноманітні присадибні ділянки взагалі не розглядались як значимі для економіки нашої країни, хоча, зважаючи на їх кількість та аналізуючи розвиток, якого вони набувають, треба зазначити, що вони складають значну питому вагу у вітчизняній економіці й мають велике значення для розвитку сільського господарства.

Актуальність запропонованої теми дослідження підтверджується застосуванням поглядів І. В. Вернадського та ефективністю використання теорії селянського господарства запропонованої О.В. Чаяновим для розвитку сільського господарства економіки та політики країни.

Нашим завданням є більш детально зупинитись на дослідженні становлення та розвитку приватної власності в системі аграрних відносин, а саме розвитку та становленні фермерського господарства, проаналізувати його питому вагу в економіці країни та ефективність відносно інших форм власності, оскільки ця тема є актуальною та цікавою для вітчизняної економіки.

Сільське господарство завжди відігравало важливу роль у розвитку будь-якого суспільства. Людство змушено було займатися сільським господарством від початку

свого існування для забезпечення себе продуктами харчування. Розвиток форм господарювання в аграрних відносинах неподільно пов'язаний з такими поняттями, як земля, власність, господарська діяльність. Аналізуючи розвиток господарських та аграрних відносин, необхідно їх розглядати у тісному зв'язку із земельними відносинами та зміною форм власності у певний період. Слово "аграрний" походить від латинського *agrarius* і в перекладі українською означає "земельний". Аграрні відносини — це складова економічних відносин, які виникають у сільському господарстві з приводу володіння і використання землі як головного засобу сільськогосподарського виробництва, розподілу, обміну й споживання сільськогосподарської продукції та послуг [1, с. 318]. Найважливішим є те, що в сільському господарстві основним засобом виробництва є земля.

Земля — перша й основна умова будь-якого виробництва, але в сільському господарстві вона ще й головний елемент продуктивних сил. Тому в цій сфері результати виробництва значною мірою визначаються якістю земельних ділянок, їхньою родючістю, місцерозташуванням щодо ринків збуту, баз постачання потрібної техніки, мінеральних добрив тощо. Особливість аграрних відносин зумовлена тим, що земля є предметом праці й одночасно засобом виробництва [1, с. 318—319]. Земельний кодекс України зазначає, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Земельні відносини — це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею. Суб'єктами земельних відносин є громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади. Об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї). Земельні відносини в нашій країні регулюються Конституцією України, Земельним кодексом України, іншими нормативними актами у галузі земельних відносин [2, с. 3].

Земельний кодекс України визначає, що право власності на землю — це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками. Земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності [2, с. 30].

Земельні відносини необхідно розглядати крізь призму її історично різноманітних форм. Після першого поділу праці та переходу до осілого способу життя людство вперше поділило землі на певні частини (частина займалась тваринництвом, частина — рослинництвом, частина — сінокосом тощо). Наступний важливий етап поділу праці — це поділ праці між селянами та ремісниками. В цей період відбувається розмежування земель на рівні частини: територія для житла та господарства, територія під виробничі майстерні, пашню, сінокоси тощо. Землі в цей період будо достатньо, виробництво було натуральним, тобто спрямованим на самообслуговування. Внаслідок розвитку відносин між селянами та ремісниками формується товарне виробництво. При цьому великі частки землі концентруються в руках духовенства та виконавчої влади (вождя). Потім виникає можливість використання чужої робочої сили (раба) та привласнення продукції його виробництва на власні потреби. Але поняття приватної власності на землю більш широке: сюди належать трудові сімейні відносини, можливість передачі її в спадщину [3, с. 686—687].

На зміну радянському устрою прийшов капіталістич-

ний. Це супроводжувалось поділом всезагальної суспільної власності з подальшою його приватизацією. Специфіка нашої країни полягає у тому, що держава традиційно не доводить розпочаті реформи до логічного завершення.

Як зазначає І. У. Гусманов у своїй статті "Регіональні особливості земельної власності", при першому переході до капіталістичного устрою в сільському господарстві, коли було прийнято Маніфест від 19 лютого 1861 р. та Положення про селян, було оголошено про звільнення селян від кріпосної залежності та наділення їх землею [3, с. 687]. В цей період важливу роль відіграли погляди І.В. Вернадського, який виступав за ліквідацію кріпосного права. Проблеми, що займали центральне місце в науковій діяльності вченого, були пов'язані з функціонуванням аграрної сфери, а саме: землеволодіння та кріпосне право. Вивчаючи капіталістичний лад, він вважав його прогресивним, але неоднозначно ставився до великої земельної власності. У своїх працях Вернадський розглядав питання ведення господарства у великих і малих наділах. Він вважав, що в інтересах народу є господарство при окремому, роздрібненому володінні. За приклад вчений брав Англію. На той час Росія переймала досвід англійської системи аграрного виробництва, зокрема фермерства.

Поняття "фермерство" походить від англійського слова *farming* та спочатку означало зайняття сільським господарством на власній чи орендованій землі. Розвиток фермерського господарства набуває розвитку в нашій країні в кінці XVIII на початку XIX століття. Саме в цей період у панських господарствах використовувалась модель "англійського фермерства". Найбільшу зацікавленість становили знаряддя праці та засоби обробки ґрунту. Найбільш заможні пани "виписували" собі фермерів з Англії та посилали своїх кріпосних безпосередньо вчитися фермерству в Англії. На жаль, англійська модель фермерства виявилась не зовсім вдалою, а механічне копіювання іноземного досвіду найчастіше закінчувалось невдачею. Одним з таких прикладів було володіння графа Ф.В. Ростопчина, який пізніше визнав, що таке господарство можливе тільки поблизу столиці чи великих міст.

І.В. Вернадський, зокрема у "Перспекті політичної економії", досліджував фермерську модель. Він наполягав на вільній формі селянського землеволодіння, що сприяло б швидкій перебудові земельних відносин стосовно умов виробництва. На думку вченого, велике одноосібне землеволодіння не є корисним для господарства, що й зафіксовано І.В. Вернадським у вищезазначеній праці, яка вийшла в 1858 р., тобто після відомої дискусії між такими виданнями, як "Современник" та "Економический указатель", захищав приватну власність на землю, виступав проти великої централізованої земельної власності, що відображено у статті "Про поземельну власність" (критика "Современника") [4, с. 345]. Він вважав, що забезпечити концентрацію виробництва може лише фермерське господарство.

У процесі вирішення селянського питання, а саме — звільнення від кріпацтва, найбільш гостро стояло питання, як звільнити селян — з землею чи без, а також якої власності будуть набувати селяни — приватної, суспільної тощо. Так, лідер селянської демократії М. Г. Чернишевський ставав на захист сільської общини. Община на думку Чернишевського, повинна захистити селян від

втручання держави і від посягань поміщиків [4, с. 344]. Вернадський виступав проти селянської общини, вважаючи, що община забирає право господарської ініціативи. Вернадський стояв на боці капіталістичних відносин і вважав, що земля повинна залишатись за поміщиками, які будуть надавати селянам можливість працювати на ній на взаємовигідних умовах, виходячи з ринкових цін. Чернишевський також розглядав можливість вигідності приватної власності, але для найбільш підприємливої та енергійної частини населення. Ідеальний тип земельної власності для Чернишевського була державна власність із суспільним володінням, де власник, господар та працівник є однією особою. Звідти і негативне ставлення Чернишевського до приватної власності взагалі, а також і до фермерства зокрема. Він вважав, що фермери-орендарі не зацікавлені в довгострокових вкладеннях капіталів. На відміну від Чернишевського, Вернадський проголошує необхідність приватної власності на землю, висловлюється на користь селянського землеволодіння і селянського господарства. Він відстоював повну приватну власність у сільському господарстві та повну свободу сільського населення. Вчений наголошував на тому, що селян від кріпацтва необхідно звільнити разом із землею. Він вважав, що вільна форма селянського землеволодіння буде сприяти швидкій перебудові земельних відносин стосовно умов виробництва. Тому полемізував проти примусового збереження общини [4, с. 347].

Вернадський критикував общину, доводив корисність селянської власності на землю, відкидав проекти високих викупних платежів, визнавав необхідність обмеження інтересів поміщиків при звільненні селян, показував, що поміщицьке господарство не може стати головною магістраллю у розвитку виробництва [4, с. 359]. Вчений вважав, що кріпосне право не відповідає потребам суспільного розвитку. На думку Вернадського та його прихильників, необхідно забезпечити: повну приватну власність сільському господарству та повну свободу сільському населенню. За таких умов зростуть інвестиції не тільки в сільському господарстві, а й в промисловості, стимулюватиметься приватна ініціатива, відкриється шлях для вільного переливу робочої сили з сільського господарства, з хліборобства до інших галузей народного господарства.

І.В. Вернадський критично ставився до панського господарства та землеробства. На його думку, звільнене від кріпацтва селянство буде сприяти розвитку ринку та процвітанню капіталізму. Все це досить яскраво висвітлює позицію Вернадського, який вважав за необхідне, щоб селяни мали землю на правах повної власності. Його цікавить, насамперед, можливість вільної мобілізації землі, яка забезпечить перемогу капіталістичних елементів селянства [4, с. 352].

Найбільш радикальна спроба створення приватних селянських господарств була здійснена П. А. Столипіним на початку ХХ ст. Аграрна реформа, що почалась у 1906 році, передбачала три форми землекористування: зберігалась суспільна, виникали нові — отрубна та хуторська. Власники нових форм землекористування отримували право на купівлю-продаж земельних ділянок [3, с. 689]. Столипін почав планомірно знищувати общину. Він хотів створити новий клас "справних господарів", фермерів європейського зразка не за рахунок панів або держави, а за рахунок малосильних общинників. Але він не врахував непорозуміння з боку самих селян і дуже по-

кладався на свій поліцейський досвід. Столипін також хотів ввести систему початкової освіти для селян, налагодити одноосібне селянське землеволодіння, організувати державне страхування селянських господарств, реформувати місцеве самоврядування [3, с. 652]. Але після трагічної смерті Столипіна земельна реформа почала загасати.

Згідно Декрету про землю від 26 жовтня 1917 р. вся приватна власність на землю в державі відмінялась і земля переходила в суспільне володіння, тобто націоналізувалась. З появою СРСР земля була визнана власністю держави. Земельні ділянки видавались безоплатно і поняття ціни та земельної ренти стали поступово зникати.

У 1920-их роках була здійснена спроба О.В. Чаяновим та Н.Д. Кондратьєвим звернути увагу на американську модель фермерського господарювання. Олександр Васильович Чаянов прогнозував неможливість розвитку вітчизняного села американським фермерським шляхом. Найважливішим досягненням О.В. Чаянова була розробка методів природничого розвитку селянського господарства. Він наполягав на тому, що селянська родина виробляє стільки продукції скільки необхідно на задоволення потреб господарюючої родини. Більше ніж необхідно для задоволення потреб селянської родини вона працювати не буде, оскільки інтереси прибутку не є для неї найголовнішими. Саме тому необхідна особлива кооперативна система. Розуміючи переваги великого сільськогосподарського виробництва, він запропонував ідею "інтегральної" сільськогосподарської кооперації. Найбільш оптимальним буде поєднання окремого сімейного сільськогосподарського господарства з великими кооперативними організаціями. Найважливішим тут є те, що селянська родина працює в середовищі кооперативної системи, зберігаючи господарську самостійність.

Цікавим є також і те, що В.І. Ленін при підготовці своєї статті "Про кооперацію" використовував книгу О.В. Чаянова "Головні ідеї та форми організації селянської кооперації". В умовах колективізації ідеї вищезазначених економістів не відповідали політиці держави і теорія була заборонена. Кооперативні ідеї Чаянова давно використовуються в різних країнах, таких як Франція, Мексика, Ізраїль [3, с. 665].

Монопольна власність на землю в період перебудови була змінена прийняттям ряду актів — "Основа земельного законодавства", "Про земельну реформу", "Про власність в "РСФСР", а також прийнятий у 1991 р. Земельний кодекс на той час у СРСР. З проголошенням в Україні незалежності стало зрозуміло, що аграрна реформа необхідна нашій країні, оскільки в сільськогосподарському виробництві та в умовах життя на селі накопичилось багато невирішених питань: екстенсивне витратне виробництво, низька мотивація праці тощо. Нові реформи в АПК передбачали створення приватного сектора, трансформацію суспільної в інші форми власності, формування нових організаційно-економічних типів господарювання. Передбачалось, що ці зміни вплинуть на вирішення нових головних соціально-економічних проблем села [3, с. 760].

Отже, з 1991 р. земля в Україні почала розпайовуватись. Саме в цей період і з'являються перші фермерські господарства, а вже у 1992 р. їх кількість збільшилась у 7 разів. На 2010 р. кількість селянських

(фермерських) господарств становить 43 тис., за даними Асоціації фермерів України, на одне фермерське господарство припадає в середньому по Україні 56 га сільськогосподарських угідь. Як відзначив І.Томіч, президент Асоціації фермерів і приватних землевласників, на сьогоднішній день в обробці фермерів перебуває 4,2 млн га земель, що пропорційно площі такої країни, як Бельгія. В той же час в 1999 р. вони мали у розпорядженні 1 млн га землі. "У 2000 р. додалося ще 1 млн га землі. Це було найбільше зростання земельного фонду фермерів за останні 10 років", — відзначив президент АФПЗ. Також, за словами І.Томіча, підвищується середній розмір фермерських угідь. Так, в 1999 р. він складав 28 га, а в 2009 р. — вже 101 га. Обсяг державної підтримки фермерів склав в 2008 р. 154 млн грн, а в 2009 — 100 млн грн у вигляді п'ятирічних безпроцентних кредитів. За словами І.Томіча, для інтенсивного розвитку фермерського господарства потрібно в 2010 р. виділити близько 500 млн грн [8]. На жаль, розвиток цієї важливої форми господарської діяльності не в усіх регіонах проходить однаково. Це залежить від особливостей ведення сільського господарства в різних районах та ставлення до розвитку фермерства органів місцевого самоврядування [5, с. 99]. Зважаючи на те, що в різних регіонах нашої країни відмінна за родючістю земля, відповідно до цього відбувається й обробка та засів сільськогосподарських угідь. Земля, що є більш родючою, найбільш використовується за сільськогосподарським призначенням, саме там можна помітити активний розвиток фермерських господарств. Земля, що є менш родючою, менше зайнята під фермерські господарства та відповідно менше обробляється, а територія, що знаходиться поблизу столиці та інших великих міст та яка раніше належала колгоспам, найчастіше розпайовується та віддається під забудівлю котеджів, що є негативним чинником розвитку фермерських та селянських господарств, оскільки ця земля є дуже дорогою для придбання під ведення фермерського господарства.

У нашій країні сьогодні фермерське господарювання регулюється Конституцією України, Земельним кодексом України, Господарським кодексом України, Законом про фермерське господарство, Законом про сільськогосподарську кооперацію, іншими законодавчими актами. Новий закон про фермерське господарство був прийнятий в Україні 19 червня 2003 р. У 1991 р., коли в нашій державі розпочалась аграрна реформа, фермерське господарство регулювалось наступною низкою законів, а саме: Законом про фермерське господарство від 20.12.1991 р., Законом України про власність від 7.02.1991 р., Законом про господарські товариства від 19.09.1991 р., Законом про підприємства в Україні від 27.03.1991 р., Законом України про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004.

Чинний закон про фермерське господарство визначає, що фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно закону. Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або чле-

нами сім'ї, відповідно до закону. Фермерське господарство має своє найменування, печатку і штамп. Фермерське господарство діє на основі Статуту. У Статуті зазначаються найменування господарства, його місцезнаходження, адреса, предмет і мета діяльності, порядок формування майна, органи управління, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до господарства та виходу з нього та інші положення, що не суперечать законодавству України.

Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени родини, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень Статуту фермерського господарства. Головою фермерського господарства є його засновник або інша визначена в статуті особа. Голова фермерського господарства представляє фермерське господарство перед органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами чи їх об'єднаннями відповідно до закону [6].

Сьогодні право на створення фермерського господарства відповідно до Закону "Про фермерське господарство" має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку, виявив бажання та пройшов професійний відбір на право створення фермерського господарства.

Фермерське господарство діє на умовах самокупності. Всі витрати господарство покриває за рахунок власних доходів та інших джерел, не заборонених законодавством. Фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організовує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, у тому числі іноземних. Фермерське господарство має право вступати в договірні відносини з будь-якими юридичними або фізичними особами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування [6].

Отже, основним напрямом фермерського господарства є здійснення господарської діяльності. За визначенням Господарського кодексу України, під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінуву визначеність. Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва — підприємцями. Господарська діяльність може здійснюватися і без мети одержання прибутку (некомерційна діяльність) [7, с. 4].

Також треба зазначити, що одним із загальних принципів господарювання є свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом [7, с. 6].

До сучасних форм господарювання в Україні належать: фермерство, приватне селянське господарювання, садівничі товариства, дачне господарювання, сільськогосподарські кооперативи. Розвиток економіки України значно залежить від функціонування аграрного сектора. Агропромисловий комплекс є одним з найважливіших секторів народного господарства України. Тут зосереджено близько 30% основних виробничих фондів; працює майже третина загальної чисельності працівників,

зайнятих у народному господарстві; виробляється третина національного доходу, формується 70% роздрібного товарообігу. Продукція АПК є однією з основних статей експорту. Порівняльні переваги української економіки зосереджуються, головним чином, у сільському господарстві. Україна належить до числа країн із найвищим рейтингом щодо потенціальних можливостей АПК. Основними складовими цього потенціалу є концентрація найродючіших у світі чорноземів (понад 65% ґрунтового покриття країни), достатньо висока кваліфікація і відома у всьому світі працелюбність українських селян [1, с. 337].

За умов інтенсивного розвитку Україна має цілком реальні можливості приєднатися до групи країн — основних виробників сільськогосподарської продукції та продовольства для населення. Дослідження підтверджують, що використання значних наявних можливостей України для виробництва продовольства може забезпечити найближчими роками не тільки розв'язання продовольчої проблеми в країні, а й створити значний експортний потенціал [1, с. 338].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Стан та розвиток сільського господарства завжди відігравав важливу роль у розвитку вітчизняної економіки. Розуміючи важливість розвитку цієї галузі як для приватного господарства, так і для країни в цілому, російські та українські пани в кінці XVIII на початку XIX ст. намагалися перейняти англійську модель фермерства, яка виявилась не зовсім вдалою для вітчизняної економіки. У XIX ст., аналізуючи стан та перспективи розвитку сільського господарства, І.В. Вернадський наголошував на необхідності звільнення селян від кріпацтва разом із землею, а також стояв на боці приватної власності на землю. Вчений розумів, що для успішного розвитку сільського господарства потрібна приватна зацікавленість селян, тобто вигода, що неодмінно пов'язано з впровадженням та розвитком приватної власності на землю, адже тільки приватний власник буде найбільш зацікавлений у успішному та прибутковому господарюванні на відміну від общинного землеволодіння. Пізніше, а саме — в 1920-их роках, була запропонована радянським економістом О.В. Чаяновим блискуча теорія щодо сільськогосподарської кооперації, тобто поєднання окремого сімейного сільськогосподарського господарства з великими кооперативними організаціями. Розуміючи всі переваги цієї теорії, її використовують багато різних країн, окрім нашої. Впровадження теорії О.В. Чаянова в Україні буде сприяти розвитку сільського господарства, на чому також наголошують й інші вчені, серед них Л.В. Молдован, д.е.н. проф. НАН України.

Сільське господарство є однією з найпріоритетніших галузей економіки України. Починаючи з 1991 р. наростаючими темпами відбувається розвиток фермерських господарств. Більша частина з них задіяна у зерновому секторі, але розвиваються й інші підгалузі аграрного сектора, які мають великий потенціал, тому для успішного розвитку аграрного сектора необхідна підтримка держави, а саме: законодавчо-нормативна база, стандартизація і сертифікація сільськогосподарської продукції, підтримка національного виробника.

Важливим етапом у розвитку сільського господарства України є розвиток земельних відносин та ринку землі. Ми вже увійшли до складу країн з розвинутою ринковою

економікою, але ринок землі у нас досі не існує. Для його впровадження та дії необхідно прийняти низьку законів, а саме:

— "Про державний земельний кадастр". Його розробку було передбачено Земельним кодексом України. Він спрямований на визначення організаційних, економічних, правових т.ін. заходів по створенню й веденню земельного кадастру. В ньому визначено систему державного земельного кадастру, його об'єкти, суб'єкти та принципи ведення, повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування й планування земельно-кадастрових робіт, затвердження земельно-кадастрової документації;

— "Про державний земельний (іпотечний) банк". Цей закон спрямований на розвиток іпотечного кредитування сільського господарства, створення умов для функціонування ринку нерухомості, сприяння інвестиційної активності, а в цілому ринкових відносин;

— "Про сільські товариства регулювання обороту земель сільськогосподарського призначення";

— "Про ринок земель", який спрямований на визначення правових, організаційних та економічних засад забезпечення розвитку та функціонування ринку земель. В ньому, зокрема, визначаються принципи державної політики на ринку землі, суб'єкти та об'єкти ринку землі, особливості обороту землі сільськогосподарського призначення, правові засади організації діяльності земельних бірж, порядок продажу земельних ділянок тощо.

Упровадження низки вищезазначених законів і створення ринку землі забезпечить новий етап у розвитку сільського господарства, адже для створення чи зміни господарської діяльності, що найчастіше пов'язано з необхідністю придбання земельних угідь, можна буде працювати не на орендних умовах (які не завжди є вигідними), а на умовах приватної власності шляхом купівлі — продажу землі сільськогосподарського призначення.

Отже, розвиток ринку землі, земельних відносин і приватної власності на землю є необхідною передумовою для успішного розвитку сільського господарства.

Література:

1. Економічна теорія: Політекономія: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. — 7-ме вид., стер. — К.: Знання-Прес, 2008. — 719 с.
2. Україна. Закони. Земельний кодекс України. — К.: Видавничий дім "Скіф", 2008. — 96 с.
3. Собственность в XX столетии. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЕН), 2001. — 960 с.
4. Вернадський І. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні \ За ред. В.Д. Базилевича. — К.: Знання, 2009 — 862 с.
5. Варналій З.С. Основи підприємництва: навч. посіб. — К.: Знання-Прес, 2002. — 239 с.
6. Закон України про фермерське господарство.
7. Господарський кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 25 серп. 2009р.: — К.: Паливода А.В., 2009. — 192 с.
8. Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.rbc.ua/ukr/newsline/show/assotsiatsiya_fermirov_v_ukraine_naschityvaetsya_43_tys_fermerskih_hozyaystv_02022010

Стаття надійшла до редакції 10.11.2010 р.